

Hur planeras boendet på
landsbygden?

Trädgården som rekreation
och terapi

Kungl. Skogs- och
Lantbruksakademiens
Årg. 142 • Nr 25 • År 2003

TIDSKRIFET

Ansvarig utgivare: Akademiens sekreterare och VD: Bruno Nilsson
Redaktör: Gunilla Agerlid

Hur planeras boendet på landsbygden?

Trädgården som rekreaion och terapi

Utvidgad akademisammankomst
i Alnarp den 10 oktober 2002

Publiceras enbart elektroniskt på akademiens hemsida www.ksla.se

Respektive författare ansvarar för sitt inlägg
Redovisningen sammanställd under medverkan av
akademiråd Agnetha Alriksson

Torsdagen den 10 oktober 2002
Plats: Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp, Sal Navet

Utvidgad sammankomst Trädgården som rekreation och terapi kl. 10:00-12:00

Hur kan trädgården läka och rehabilitera träsiga kroppar och själar? En presentation av det internationella kunskapsläget inom området och en presentation av ett stort forskningsprojekt på SLU Alnarp. Teorier om hälsoeffekter hänför sig dels till olika typer av trädgårdsdesign, dels till hur aktiviteterna i trädgården utformas. I forskningsprojektet fokuseras främst personer drabbade av utmattningsdepression och/eller svåra smärtsyndrom, vilka rehabiliteras i Alnarps rehabiliterings-trädgårdar.

Medverkar gör Ulrika Stigsdotter och ledaren för behandlingsteamet, chefsarbetsterapeut Lena Welén-Andersson

Ordinarie sammankomst Hur planeras boendet på landsbygden? kl. 15:30-18:00

Landsbygden erbjuder en produktionsmiljö och en naturmiljö som måste vårdas och nyttjas på ett hållbart sätt. Det är dock inte tillräckligt att utifrån enbart naturvetenskapliga synsätt vårda sig om hållbar utveckling av växt- och djursamhällets livsmiljöer. Det är

lika viktigt att landsbygden är en boendemiljö där människor lever och verkar, färdas genom och upplever sin fritid. Här lever man i en gles bebyggelsestruktur i ensamliggande hus, i byar och små, lätt överblickbara samhällen.

Det är inte bara skogs- och jordbrukare som valt dessa boendemiljöer med sin kombination av natur och bebyggelse är de viktiga för många fler. Över 2 miljoner människor bor i dessa trakter, alltifrån den glesaste av bygder i Norrlands inland, till tätortsnära landsbygder med korta reseavstånd till större tätorter i sydliga delar av landet.

Alla det multikulturella samhällets invånare kan kräva att dessa olika landsbygder bevaras vackra och långsiktigt välvårdade både som boende- och fritidsmiljö. Lika väl som samhället och dess politiker, planerare och forskare vårdar sig om staden som livsmiljö i bred teknisk och kulturell mening, bör man vårda sig om de glest bebodda bygderna.

Landsbygden får inte bli en restbygd som lämnas åt sig själv att nyttjas, för att inte säga exploateras, i produktionens och en storskalig upplevelseindustris händer. Samhälls- och kulturvetare och samhällsbyggare av olika slag och på olika nivåer måste lägga ner samma omtanke om utvecklingen av livsmiljön på landsbygden som om stadsbygdens miljö.

KSLA:s konferens på Alnarp den 10 oktober 2002 skall behandla vården av och boendet i Sveriges olika landsbygder. Exempel på frågor att diskutera är: Varför vill man bo på landsbygden? Hur planeras byggandet i den tätortsnära och mer perifera landsbygden. Vilka är samhällsplanerarnas intresseinriktningar?

Program 10 oktober

- 09:15 Busstransport från Malmö Centralstation till Alnarp
- 10:00–12:00 Utvidgad sammankomst
Trädgården som rekreation och terapi, Ulrika Stigsdotter, SLU, Alnarp
Lena Welén-Andersson, Chefsarbetsterapeut, SLU, Alnarp
- 12:00–13:00 Lunch
- 13:00–15:00 **Allmänna avdelningens möte**
- 15:00–15:30 Kaffe
- 15:30 Ordinarie sammankomst
Hur planeras boendet på landsbygden?
Inledning. **Thorsten Andersson, Preses**
Olika landsbygder – olika möjligheter **Ulf Renborg, Professor em. SLU**
Samtida boende på svensk landsbygd **Jan Amcoff, Inst. för Framtidsstudier, Stockholm**
- Bergslagen i förvandling
Landsbygden som strategisk resurs **Ole Reiter, Arkitekt, SLU, Alnarp**
Allmän diskussion
- 18:00 Ärtsupé
- 20:00 Busstransport från Alnarp till Malmö Centralstation

Inledning

THORSTEN ANDERSSON

Preses KSLA
Stockholm

Landsbygdsfrågorna kom starkt in i KSLA:s verksamhet i början av 1990-talet. En kommitté tillsattes för att ta fram ett landsbygdspolitiskt program. Det var färdigt 1995 och det sammanfattade läget och vilka åtgärder som skulle kunna behövas. I själva verket har tiden därefter gått åt för uppföljning av det här programmet. Det innebar en breddning av akademiens verksamhet, som också har skett på så många andra områden. Akademien idag är helt annorlunda än vad den var för 10–20 år sedan. Då var den strikt inriktad på produktionsökonomiska och tekniska frågor i jord- och skogsbruk. Om man skall sammanfatta det väldigt starkt så var den viktigaste uppgiften är att informera om och peka på vad den nya landsbygden är för någonting i vårt starkt urbaniserade samhälle. Det finns ett stort behov av information. Men som i alla andra akademisammanhang är det inte meningen att vi skall ta på oss rollen som en intresseorganisation utan som på alla andra områden så gäller det att analysera situationen, syntetisera och peka på kunskapsbrister. Viktigt är också att uppmärksamma värderingsförändringar som är starkt framträdande. Vad innefattar vi t.ex. i begreppet "vackert landskap"? Hur ser en bonde på uttrycket "vackert landskap"? Hur ser den nye landsbygdsbonden på uttrycket "vackert landskap"? Det är också viktigt att påminna om att ca 2 miljoner människor bor

utanför tätorterna. Glesbygdsverket brukar förtjänstfullt belysa detta. Väldigt många har för sig att landsbygdsboende är en liten minoritet. Vi har efter hand haft anledning att undra hur landsbygdsfrågorna behandlas i andra samhällsorgan. De undringarna kvarstår och i det är i själva verket det som är bakgrunden till att vi har velat ta upp den här frågan på en akademisammankomst, särskilt landsbygdsboendet. Man kan säga att länge har boendet handlat om att utnyttja det gamla fastighetskapitalet. Men nu börjar gamla bondgårdar på Österlen och på Gotland att ta slut för dem som vill bosätta sig på landsbygden. Därför kommer det in frågor om hur nybebyggelse skall utformas. Vi har väl alla sett hemska exempel på hur man har ställt ett typhus ute på landsbygden. Där finns ett behov av utvecklingsarbete med anpassning till "platsens ande". Men det gäller inte bara bostadsbyggnader utan om landsbygden skall kunna utvecklas på ett positivt sätt, så tror jag faktiskt också att utformningen av lantbrukets ekonomibyggnader har stor betydelse. Jag har framför mig en bild som länsantikvarien på Gotland brukade visa under min tid där. Bilden visar en fantastisk vacker medeltidskyrka och precis intill medeltidskyrkan har man rest en stor Harvestor-silo. Det är klart att det inte var det mest optimala. Det finns ett antal mycket viktiga kommunala ekonomiska as-

pekter på det här som kanske inte kommer in idag även om de är betydelsefulla. Vi har frågan om strandskyddet som nu är väldigt aktuellt och jag skall igen apostrofera Glesbygdsverket som kom med ett mycket intressant remissvar häromdagen. Man pekar där på att vi är ett avlångt land och vi bor under väldigt skilda förhållanden där man möjligen kunde tänka sig att man decentraliserade eller delegerade rätten att utnyttja eller införa strandskydd. En annan fråga som vi kanske inte kommer in på så mycket idag men som säkert kommer in i senare seminarier är drivkrafter för utflyttningen till landsbygden och i det sammanhanget kommer man naturligtvis också in på hur man skall värdesätta eller betala för ett "vackert landskap", om nu detta är en drivkraft vilket jag förmodar och tror att det är. Det kan uppstå konflikter mellan traditionellt jord- och skogsbruk och nya landsbygdsboende. Hur kan en dialog skapas mellan de här grupperna? Det kan handla om konflikter om markanvändning. Bor man i Skåne, inte minst i nordvästra Skåne, kan man inte undvika att märka den konflikten. Det är en ganska komplicerad fråga för det är inte entydigt vad de olika grupperna tycker och tänker. Jag har träffat på många bönder som t.ex. är positiva till golfbanor. Man ser det som en yt-

terligare möjlighet att sälja sin gård när detta blir aktuellt, medan jag däremot har hört bönder som bor intill nuvarande golfbanor som säger att, se till att aldrig få en golfbana intill er för det blir ständiga konflikter. Konflikter kan också uppstå på andra områden. Men jag tror också att den här konflikten i första hand inte är en teknisk eller ekonomisk fråga utan också har en social och kulturell bakgrund. Många "nya" landsbygdsbor har en helt annan traditionsbakgrund, en annan referensram än de traditionella landsbygdsborna. På Gotland brukar man säga så här – sommargotlänningar dricker vin och sover långt in på förmiddagen medan de "riktiga" gotlänningarna dricker "Gotlandsdricka" och kommer upp tidigt på morgonen. Man har också skillnader mellan olika landsbygder. Många av dem som flyttar till Gotland på sommaren flyttar dit därför att man sökte en vacker natur. Däremot tror jag att många som är sommarboende i Skåne, Båstad och Torekov kommer därför att alla andra är där. Det finns mycket olika landsbygder och det kommer Ulf Renborg att utveckla ytterligare. Landsbygdsfrågan har efter hand blivit en alltmer viktig fråga för akademien och vi har en stor internationell konferens nästa vecka.

Olika landsbygder – olika möjligheter

ULF RENBORG

Professor emeritus
Uppsala

Olika landsbygder utvecklas på olika sätt. Vi ser **en** utveckling i de tätortsnära landsbygderna – inom 45 min. bilresa från tätorter – Här ökar boendet utan anknäring till jord och skog, i jordbruksanknutna bostäder och i nya villor. Vi ser **en annan** utveckling i glesbygderna med längre restider till tätorterna. Där sker en minskning av befolkningen i alla åldrar. Glesbygdverket räknar med att det vid sekelskiftet bodde ca 2 miljoner människor i den tätortsnära landsbygden och 200 000 i glesbygder utanför orter med 3.000 invånare (Glesbygdsvverkets årsbok, 2000).

Sysselsättning i olika näringsgrenar

Sett för landet som helhet är boende i glesbygd och tätortsnära landsbygd under 1990-talet i stort sett sysselessatta inom samma näringsgrenar som de boende i tätorterna. Undantagen är större andel i jord- och skogsbruk – ca 7 procent där tätorterna har 1 procent – och mindre andel i företagstjänster – ca 7 procent där tätorterna har 13 procent. Jord- och skogsbruket sysselessätter alltså idag en liten andel av alla boende i glesbygd och tätortsnära landsbygd (Glesbygdsvverkets årsbok, 2000).

Befolkningsrörelser

Åren 1990 till 1998 minskade befolkningen i landets glesbygder (-5,5%) medan befolkningen ökade i tätortsnära landsbygd (+0,5%) och i tätorterna (+4,0%). Det är ungdomsgrupperna i 16–29 årsåldrarna som minskar kraftigt och mest ju glesare befolkade områdena är. Samtidigt visar vuxenbefolkningen i 30–64 årsåldrarna en liten minskning i glesbygderna (-0,5%) men en stark ökning i både tätortsnära landsbygd och i tätorter (båda + drygt 8%). I stora delar av dessa senare bygder rådde alltså under 1990-talet flyttningsöverskott av folk mellan 30 och 64 års ålder.

Hög värdeproduktion inte bara i storstäderna

Den tätortsnära landsbygdens attraktionskraft som boendemiljö främjas av den ekonomiska aktiviteten i tätorterna. Det är inte bara våra tre storstäder som på detta sätt har förutsättningar för att bilda kärnor i ett boendetätt omland. Även ett stort antal mindre orter i landet är basen för tätortsnära landsbygder med stor potential som goda och varaktiga boendemiljöer.

En antydning om varför så är fallet har getts i en mindre studie av förhållandena under

några år på 1990-talet. (Renborg, U. 1999-04-20. Inkomster och produktion i kommunerna, Opublicerat manus). Där kombinerades uppgifter om bruttoregionalprodukt ("produktionsvärdet") och inkomst, båda per invånare, för alla landets kommuner och sorterade dem i dessa båda dimensioner i sådana över respektive under genomsnittstalen. Bland de mest framgångsrika kommunerna – hög inkomst och hög produktion – ser man inte bara Stockholm och Göteborg utan även energiproducenter (ex. Stenungssund), mindre städer (Solna, Sigtuna), industriorter med råvarubas (Oxelösund, Kiruna, Luleå) och utan sådan bas (Södertälje, Fagersta, Sandviken). Bland kommuner med hög produktion men låg inkomst per invånare finner man dels ett antal mindre kommuner med energiproduktion (Jokkmokk, Lysekil, Östhammar, Härjedalen, Ragunda) dels mindre industriorter dominerade av större industri (Hylte, Olofsström, Perstorp, Borlänge, Örnsköldsvik) eller av småindustri (Gnosjö, Gislaved). Här ligger också vår tredje storstad (Malmö).

Expansiva orter finns i alla delar av landet

Framgångsrika och expansiva kommuner finns i både Norrland, Svealand och Götaland. Norrlands orter med bättre inkomster, högre BRP per invånare och/eller befolkningsmässig expansion än genomsnittet under 1990-talet är Kiruna och Östersund/Krokom och många kommuner i kustområdet. Orter i Svealand med motsvarande BRP- och inkomstlägen och befolkningsutveckling ligger i Mälardalen och norr om Vänern från Karlstad till Stockholm/Södertälje med Leksand och Fagersta i norra och Oxelösund i södra utkanterna. Högre BRP och inkomster per invånare än genomsnittet för riket finner vi i Götaland i området Stenungssund, Göteborg, Mölndal och Trollhättan i väster, Linköping i öster och Lund i söder. Mest expansiva områden i Göta-

land är landsbygdsområdena Halland och Södra Skåne, industriområdet vid Göta Kanal söder om Vänern och småindustriområdet i nordvästra Småland.

Utflyttningsområden finns i alla delar av landet

Bland 190-talet kommuner med lägre produktionsvärden och inkomster per invånare under 1990-talet än genomsnittet ligger 40 i Norrland där huvudområdet för utflyttning är inlandet. 53 kommuner ligger i Svealand, där utflyttningen i stort drabbar Bergslagen plus norra Värmland och västra Dalarna. 98 kommuner ligger i Götaland där utflyttningsområdena i huvudsak är södra Dalsland, nordligaste Västergötland, södra Östergötland, östra Småland och även nordöstra Skåne.

Varje bygd har sina möjligheter och problem

Denna genomgång visar den att det i samtliga landsdelar finns expansiva områden. Dessa är inte bara koncentrerade runt storstäder och universitetsorter utan återfinns också i småindustriområden och i rena landsbygder. Dessutom visar genomgången tydligt att glesbygds- och landsbygdsproblemen finns i alla de tre delarna av Sverige.

Hela bilden betonar vikten av att se varje bygd utifrån sina möjligheter och problem. Den betonar också att helheten i landsbygden ej enbart är jord- och skogsbruk. Skola, service, vård och kultur är gemensam bas för alla invånare och allt företagande på landsbygden.

Orsakerna till dessa regionala förändringar är i huvuddragen kända (ex. stark ekonomisk tillväxt i storstäderna, expanderande lokala högskoleorter, gamla och nya kluster av företag i samma bransch, charmiga kustnära lägen på den positiva sidan och försämrade vägar,

minskande kommersiell och offentlig service osv. på den negativa). I sina enskildheter är orsakerna dock mycket mer komplicerade och till stora delar okända.

Expanderande motkrafter/ utvecklingskrafter

I många lands- och glesbygder har vi under de två senaste decennierna sett motkrafter/utvecklingskrafter expandera. Bygderörelsen växte upp och omfattar nu kanske 4 000 lokala utvecklingsgrupper. Många län, kommuner och rådgivningsorganisationer tillsatte särskilda tjänstemän, landsbygdsutvecklare, av vilka det idag finns kanske 100-talet. Orsakerna till detta är att man önskat etablera motkrafter till den pågående utarmningen av service och företagande i bygderna och att man sett en ökande efterfrågan av experthjälp vid denna utveckling.

Boendevärderingar

Ur en studie 1999 av ca 1000 svenskar 16–79 års ålder framlagd vid projektet Framtider för Sverige – vid sidan av allfarvägen (Kairos Future, 2002), kan följande information hämtas om boendevärderingar:

Få personer (5%) vill flytta från sin nuvarande bostadsort. De viktigaste trivselfaktorerna i boendet för alla är bostadsförhållandena, goda kommunikationer och goda möjligheter till inkomster. Lågutbildade och äldre värderar landsbygdsboendet högre än högutbildade och yngre. Mest särskiljande boendefaktorer mellan landsbygds- och tätortsboende är att landsbygdsboende uppskattar " eget hus, lantbruk, rörelse" högre och " närhet till affärer" plus " nöjen och förströelser" lägre än tätortsboende.

Sammantaget gäller att boendevärderingarna är mycket personliga. Några vill bo på landsbygden medan andra vill bo i tätort.

(Raaterova, M.: Svenskarnas boendevärderingar. Arbetsdokument 15 februari 2002. Kairos Future.)

Faktorer som förklarar småstäders tillväxt

Kairos Future gjorde på 1990-talets början en studie av orter med 4–25 000 invånare och rankade dem enligt fyra huvuddimensioner – civilitet, stadsliv, ekonomi, näringsliv – Man valde av dem ut 90 småstäder, som man bedömde ha bästa tillväxtpöjligheter. Inom projektet Framtider för Sverige – vid sidan av allfarvägen – utvärderades utvecklingen i dessa orter. De fyra huvuddimensionerna förklarade 30% av nettoflyttningen. En tvillingstudie gjordes på 7 par orter med ungefärligen samma förutsättningar men med hög resp. låg prestation 1997–2000. I intervjuer jämfördes paren – med högpresterarna först – Vadstena med Hjo, Vimmerby med Västervik, Vimmerby med Hultsfred, Ljusdal med Edsbyn, Gislaved med Eksjö, Gislaved med Älmhult, Sunne med Torsby. De viktigaste förklaringarna till skillnaderna var orternas läge, kommunikationer, charm, dynamik och samverkan i näringslivet samt ledarskapet i näringsliv, förvaltning och politik. (Franzon, E.: Morgondagens Småstad Kairos Future och Konsultförlaget 1995. och Carlsson, K., Lindgren, M.: Tvillingstudie. Arbetsdokument 7 mars 2002. Kairos Future.)

Hur planeras landsbygd och landskap?

Under det senaste halvsekle har den svenska landsbygden drastiskt skiftat befolknings- och boendestruktur. Från ett ruralt jordbrukarsamhälle där hästen, traktorn och bussarna dominerade trafiken på de slingrande grusvägarna till en urbaniserad gles boendemiljö där tvåbilshushållen rymmer ett fåtal jordbrukare på stora maskiner och många

pendlare som på asfalterade vägar tar sig till arbetsplatser i tätorter av olika storlekar. Och helheten genomkorsas av motorvägar för fjärtrafiken.

Denna tekniska och samhällsliga utveckling har starkt påverkat landskap och bebyggelse. Landskapsbilden påverkas av hur skog och jord brukas. Öppna marker kan vara både rationellt skött åker och skogshyggen av olika utseenden. Träd- och buskmarker kan vara planterad och självvuxen skog lika väl som öppen jordbruksmark i olika stadier av förbuskning.

När så vid början av 1990-talet bostadssubventionerna togs bort blev bostadsfinansieringen dyrare. De som ville söka boende fann då oftast den billigaste tomten i landsbygdsboendet. Detta boende regleras främst av kommunernas byggnadsnämnder genom bygglagen. En oftast generös handläggning har i många fall gett en byggnadslokalisering på landsbygden av mycket skiftande karaktär.

Ibland kan resultatet bli ett "vilt" bostadsbyggande som kan diskuteras.

Man kan fråga sig vilka strategiska tankar som finns i kommunerna för att planera landskap och landsbygd. Är det meningsfullt att, som i liggande förslag till Översiktsplan för Uppsala stad, ha som riktlinjer att "Stadens omland skall hållas fritt från ytterligare bebyggelse och anläggningar" och att "Ny bebyggelse får tillkomma när det är motiverat för jord- och skogsbrukets eller det rörliga friluftslivets behov samt som enstaka komplement till annan verksamhet eller bostäder" (ÖP för Uppsala stad, augusti 2002.)

Man kan också fråga sig om planarkitekter och landskapsarkitekter i vårt land hittills har intresserat sig för landskapets och bebyggelsens formgivning i stort utanför tätorterna. Det känns som om detta intresse måste ökas. Det känns också som om dessa problemområden måste ges en ökande tyngd i utbildningen av arkitekterna.

Samtida boende på svensk landsbygd

JAN AMCOFF

Forskare

Institutet för framtidsstudier

Stockholm

De senaste åren har vi fått vänja oss vid rapporter om befolkningstillväxt i storstäderna på bekostnad av rikets andra delar. Ofta brukar man få höra att 200 av Sveriges kommuner uppvisar befolkningsminskning. Det är naturligtvis korrekt, men frågan är om kommunnivån är av relevans i en diskussion om landsbygdens befolkningsförändring. Alltsedan 1974 består Sveriges kommuner av geografiska enheter som idealt omfattar både en centralort och dess omgivande landsbygd. Särredovisas kommunernas två delar visar det sig att tätortsdelarna i ungefär 200 fall haft en svagare befolkningsutveckling än landsbygdensdelarna under 1990-talets andra hälft.

Här skall vi dock lägga ett något längre perspektiv på landsbygdens befolkningsutveckling. De senaste 30 åren har nämligen landsbygdens befolkning i stort sett varit oförändrad. Detta kan låta föga dramatiskt, men ser man till landsbygdsbefolkningens åldersstruktur i utgångsläget är det ändå värt att uppmärksamma. Det var nämligen de äldsta åldersgrupperna som uppvisade de i särklass högsta andelarna landsbygdsboende år 1970. Utifrån detta förhållande finns det anledning att vänta sig befolkningsminskning som en följd av höga dödstal i kombination med låga födelsetal. Från och med 1970-talet har emellertid denna naturliga befolkningsminskning balanserats av en inflyttning.

Bland inflyttarna till landsbygden finner man naturligtvis alla kategorier människor. I termer av hushållstyper är det dock barnfamiljerna som betytt mest. Under 1990-talet kom barnen att överta den position som åldersgrupp med högst andel landsbygdsbor som pensionärerna tidigare innehaft. De äldsta åldersgrupperna har, som redan antytts, minskat sin närvaro på landsbygden. Detsamma gäller också ungdomarna. Det förtjänar dock att understrykas att detta är en genomsnittsbild som inte beaktar de stora geografiska skillnader som finns.

Landsbygdsbosättningen har varit särskilt stor i Mälardalen. Utifrån en studie av bosättningen på landsbygden i Mälardalen kan de nya landsbygdsborna karaktäriseras ytterligare. I termer av social bakgrund är människor med yrkesutbildning mest överrepresenterade. I konkreta termer kan det handla om exempelvis byggnadsarbetare och under-sköterskor. Vi har emellertid inte att göra med de "svagaste grupperna" i samhället. De nya landsbygdsborna har hyggliga, om än inte höga, inkomster. Därmed kan två föreställningar som är vanligt förekommande i diskussionen om landsbygdsboende tillbakavisas. Bosättningen på landsbygden är inte ett utslag av en övre medelklass sökande efter en föregivet tidlös boendemiljö i ett tidevarv präglad av postmodernitet. Inte heller är det

fråga om någon slags utträngning av de allra svagaste grupperna från städernas överhettade bostadsmarknader.

Om vi istället tar de nya landsbygdsborna på orden när de tillfrågas om sina val av boendemiljö måste vi dra slutsatsen att naturen är en väsentlig del av landsbygdens attraktionskraft. Att få bo i en lugn naturnära miljö är en motivering till boendemiljövalen som går igen i snart sagt alla intervjustudier av de nya landsbygdsborna, såväl i Sverige som i andra länder. Man skulle kunna säga att de nya landsbygdsborna konsumerar själva landskapet i sitt boende. Naturfaktorn kan sättas i ett teoretiskt sammanhang utifrån endera av två synsätt som bägge har sina styrkor och svagheter.

Dragningen till naturen kan förstås som ett utslag av en landsbygdsorienterad kultur. Redan kring sekelskiftet 1900, när urbaniseringen inleddes i Sverige, uppkom en landsbygdsvurmande idéströmning. Inom ramen för småbrukarrörelsen (som naturligtvis inte kan reduceras till detta) argumenterade figurer som P J Rösiö och Karl-Erik Forsslund för att ett liv på landsbygden skulle vara mer naturligt och bättre än stadslivet. Detta följdes av en sportstugerörelse och fritidshusexplosion allteftersom urbaniseringen fortskred och seklet gick. Än idag har flertalet svenskar rötter på landsbygden bara någon generation bakåt i tiden.

Ett annat sätt att förstå de nya landsbygdsbornas dragning till naturen innebär att vi tar vår utgångspunkt i den kontroversiella disciplinen socialbiologi. Socialbiologerna menar att människan i förhistorisk tid, som art, var mest framgångsrik i savannlandskap. Där fanns både mat och skydd. Följaktligen antas de genkombinationer som inbegrep förkärlek för öppna landskap, här och där brutna av buskar och träd, ha fått en särskilt stor sprid-

ning bland våra förfäder och bland dagens människor.

Oavsett hur man vill förklara människors dragning till landsbygdens boendemiljöer står det klart att de förändrade förutsättningarna att välja sitt boende spelar en roll för förverkligandet av denna bosättning. Bosättningen på landsbygden tar ordentlig fart vid samma tid som bilen blir allmän och vägarna förbättras. Den sammanfaller alltså med radikalt förbättrade pendlingsmöjligheter.

Flertalet nya landsbygdsbor bosätter sig förstas i befintliga hus. Uppförandet av nya hus och permanentning av fritidshus, något som påverkas av planering, har ändå stor betydelse på marginalen. Planeringen tycks dock spela en mindre roll i utvecklingen. Det finns inga som helst samband mellan åtstramningar eller liberaliseringar av lagstiftningen på området och nybyggnadsfrekvensen. Kommunernas sätt att hantera bygglovsansökningar varierar inte heller på något strukturerat sätt, utifrån exempelvis politisk majoritet eller storlek. Kommunernas försök till styrning förefaller dessutom ofta ha varit mindre framgångsrik. Där de med olika planinstrument försökt hindra permanent bosättning tycks människor hitta vägar runt bestämmelserna.

Däremot samvarierar markägostrukturen i ett område med nybyggnadsfrekvensen. Det hänger samman med att de som bygger nytt som regel erhåller en tomt genom personliga kontaktnät eller bekantas bekanta. Ju fler markägare i ett område, desto fler potentiella inflyttare till landsbygden når deras sammantagna kontaktnät. Följaktligen är bosättningen på exempelvis den uppländska landsbygden, med många små markägare, av större omfattning än den är på i det sörmländska "herrgårdslandskapet".

Landsbygden som resurs

OLE REITER

Adj. professor

Inst. för landskapsplanering, Alnarp

Sveriges Lantbruksuniversitet

Alla älskar vi Astrid Lindgren och inte minst hennes engagemang i den svenska landsbygden. Men Astrid Lindgrens beskrivningar av landsbygden som en idyll – nästan som en relik från 1930-talet – är också ett problem.

Förutom Astrid Lindgren så har i hög grad den hittillsvarande jordbrukspolitiken bidragit till att vi ser landsbygden som något bildligt och bokstavligt efterblivet. Det som blev kvar när det moderna samhället urbaniserades och då kapital och resursstarka människor flyttade till staden. Årtionden av jordbrukspolitik har behandlat jordbruket som en krisbransch, i behov av stöd för sin effektivisering, strukturrationalisering och modernisering. I det historiska perspektivet ser vi landsbygden som socialt och ekonomiskt marginella områden. Allt detta har naturligtvis format vår uppfattning om landsbygden och dess framtid.

Denna uppfattning är också delvis färgad av att vi i detta land ser landsbygd som glesbygd och landsbygder som något entydigt, enhetligt, art- och avskilt från staden och det moderna urbana livet. Landsbygden i allmänhet och i Skåne i synnerhet rymmer både hot och möjligheter. Problemet är att föreställningen om landsbygden är så stark att den hindrar oss från att se den verkliga landsbygden. Och att utnyttja dess resurser och ta itu med dess verkliga problem.

Landsbygden är urban, inte rural

En del av problematiken ligger i föreställningen om staden som urban och följaktligen landsbygden som rural. Det är en förenklad beskrivning av två olika miljöer, som bygger på föreställningen om dessa som varandras motsatser, antiteser. Motsatsförhållandet mellan stad och land har sin bakgrund i marxistisk teori. I ett historiskt perspektiv finns inte denna uppdelning mellan stad och land. Städer på medeltiden omfattade även landsbygd inom sin jurisdiktion och stadsbor var för sin försörjning beroende av lantbruket. Även i det fysiska uttrycket mellan städer (med stadsrättigheter) och byar på landsbygden fanns stora likheter. Våra nordiska städer har med få undantag byn som sitt ursprung. Ända upp till våra dagar har gårdarna legat vid stadens torg i t.ex. Lund och Ystad som ett uttryck av symbiosen stad–land.

Om våra städers ursprung varit rural, så har väl åtminstone industrialiseringen inneburit en utveckling av städernas "urbana" kvaliteter? Påståendet kan nog ifrågasättas. Kanske räcker det att peka på det kraftiga genomslaget för egnahemsrörelsen med sina ideal om självhushållning, trädgårdsstäder som en reaktion på stadens täthet och miljö, koloniträdgårdsrörelsen, för att inte tala om funktionalismens betoning på ljus och luft

och miljonprogrammets inkorporering av landskap i bebyggelsen. Nog är dessa exempel på kvaliteter i bebyggelsen som är mera "rurala" än "urbana"?

Är då den svenska landsbygden rural? Knappast. Skåne tillhör idag, till följd av bron och potentialerna i Öresundregionen, ett av Sveriges mest expansiva områden. Med en ny Fehmern-bält förbindelse kommer Skåne att ligga inom räckhåll för tiotals miljoner tyskar med begränsad tillgång till rekreativa områden i sitt hemland. Utvecklingen är särskilt tydligt i västra Skåne, med sin redan idag starka koncentration av befolkning, företag och lärosäten. Följden av ökad levnadsstandard, rörlighet och fritidskonsumtion har hittills inneburit att det skånska landskapet har tagits i anspråk i oreflekterad omfattning. Städernas behov av ökad infrastruktur har medfört storskaliga anläggningar för energiproduktion, kraftdistribution, transporter av människor och gods. Landsbygden i Skåne är i ökad grad en del av ett "stadslandskap" i allt vidare ringar från städerna Malmö, Helsingborg och Köpenhamn.

Utvecklingen är naturligtvis inte endast av godo. Städer anses vara den enskilt största källan till irreversibel förorening av miljön samtidigt som dess växande befolkning är direkt berörd av den stress och de hälsorisker som den byggda miljön ger upphov till. Förutom ianspråktagande av mark har stadslandskapets utbredning inneburit en förändring av landskapet. Förändringar i bl.a. dess visuella och rekreativa värden kan på sikt äventyra Skåne som resurs för en långsiktig social och ekonomisk utveckling.

Landsbygden växer, befolkningen ökar, medelåldern sjunker

Numera sker en allt mer genomgripande urbanisering, eller snarare sub-urbanisering av landsbygden. Man talar också om en "kontraurbanisering" även i vårt land, dvs. en reaktion

mot ohämmad stadstillväxt och en utflyttning från städerna. Ett resultat av de tilltagande flyttningsrörelserna är att skillnaderna i socialt, ekonomiskt och kulturellt avseende minskar mellan stads- och landsbefolkningen. Efterfrågan på landsbygdsboende är i snabb ökning. Om man jämför folk- och bostadsräkningen 1990 med 1980 kan man konstatera att den tidigare trenden av minskande befolkning på landsbygd har övergått i en ökning. Analyser av dessa trender visar att även i områden utan påtagliga flyttningsöverskott, befolkningen som helhet föryngras. I en färsk SIFO-undersökning har ca 17% av de tillfrågade svarat att de önskar att bo på landsbygden. Det gäller särskilt den tätortsnära landsbygden.

Bakgrunden härför kan vara god privatekonomi, tillväxt i servicesektorn och förändrade värderingar hos en stor del av befolkningen. På sikt kan kanske IT-teknikens genomslag innebära att urbana boendeformer får en utbredning på ännu större avstånd från städerna. Inflyttare på landsbygden representerar emellertid inte ett tvärsnitt av befolkningen. T.ex. är invandrare och ensamstående med barn underrepresenterade.

Utflyttningen från staden har i hög grad gått till befintlig bebyggelse, bl.a. gårdar på landsbygden. Restriktiviteten mot ny bebyggelse har varit allmän. I Danmark uppges att ca 2/3 av lantbrukshushållen på Själland anses vara fritids- eller deltidbönder. Därtill kommer ett stort antal boende utan samband med den areella produktionen. I Skåne visar trenden att antalet jordbruk minskar med ca 3% per år. Redan år 2010 kommer det endast att finnas en tredjedel kvar av det antal fungerande jordbruk som fanns år 1970. Det innebär att produktionen kommer att koncentreras till allt större enheter och att en tredjedel av antalet gårdar kommer att vara s.k. "bostadsjordbruk", dvs. gårdar med några hektar åker och betesmark, ibland några får och i regel ett par hästar. Bostadsjordbruken kommer inte att ha någon betydelse för produktio-

nen men däremot en stor betydelse för landskapet och för landsbygden som livsmiljö.

Landsbygden diversifieras

Det skånska jordbruket har alltså en stark ställning i det skånska näringslivet, inte bara på grund av produktion av bioråvara utan också på grund av den på jordbruket baserade livsmedelsindustrin. Livsmedelssektorn anses omsätta ca 65 miljarder och var fjärde livsmedelsföretag finns i Skåne. Förutom att ca 45% av de svenska livsmedlen produceras i Skåne finns i regionen en unik koncentration av företag som arbetar med forskning och utveckling samt tillverkning, förpackning, distribution, marknadsföring och försäljning av livsmedel.

Tillgänglig statistik ger inte förutsättningar för att närmare analysera företagsamheten och fördelningen av hushållsinkomster på olika näringskällor. Ändå anser man att det i tätortsnära landsbygdsområden har skett en tillväxt av nyföretagande som överstiger stadens. Företagande utanför jordbruket kan i vissa områden uppgå till 2–3 företag per brukningsenhet. Det innebär att, förutom jordbruksföretaget, ytterligare ett eller två företag finns lokaliserade till brukningsenheten. Slutsatsen är att förutom de ca 9% som f.n. är sysselsatta inom areella näringar, varav allt färre inom primärnäringen, den växande sysselsättningen på landsbygden i hög grad återfinns i småföretag inom bl.a. servicenäringarna. Det innebär att landsbygdens betydelse för utvecklingen av näringsliv och sysselsättning är betydande. Landsbygden är mer än ett jordbrukslandskap, det är ett småföretagarlandskap.

I många länder, däribland England har intäkter från den växande turismen, eller besöksnäringen, sedan länge passerat intäkterna från jordbruket. Utvecklingen inom besöksnäringen på landsbygden har i Skåne inte utvecklats i den omfattning som resurserna

låter antyda möjligheten av. Jag tänker då särskilt på landskapsvärdena inom mellanbyggens slottslandskap och bymiljöer, samt i skånska landskap med sjöar, kuster, skogar och åsar.

Holland visar vägen

Holland har en "National spatial policy", en politik för markanvändningen i Holland. Regeringen (hösten 2001) vill begränsa den hittillsvarande utvecklingen med ianspråktagande av landskapet, renodla och förstärka kvaliteter i stad och på landsbygd. Den primära strategin för staden är att intensifiera användningen av marken i urbana miljöer, för landsbygden att kombinera flera användningsområden, "multiple use" i betydelsen mångfunktionella landskap. För rurala miljöer innebär strategin att integrera utveckling av jordbruk, natur, vattenhushållning, rekreation och fritid på den – i jämförelse med Sverige – tätbebyggda holländska landsbygden. Regeringens politik innebär att regionala och lokala myndigheter skall utarbeta "utvecklingsorienterade landskapsstrategier" för områden mellan röda begränsningslinjer för städerna och naturreservatens gröna, dvs. för den tätortsnära landsbygden. Riktlinjer för dessa strategier/planer innebär att landsbygden skall behandlas inte som ett reservat som skall skyddas, utan som en resurs som det är ett nationellt intresse att utnyttja utifrån helhetsorienterade bedömningar. Jämförelsen med Sverige är slående med avseende på olikheterna i synen på landsbygden.

Men det kanske kommer att ändras. Europarådet har år 2000 godkänt en landskapskonvention som numera ligger för ratificering hos medlemsstaterna. Enligt denna skall medlemsstaterna, däribland Holland och Sverige, i lag erkänna landskapet som en viktig beståndsdel i människornas omgivning, ett uttryck för mångfalden i deras gemensamma kultur- och naturarv samt en grund för deras identitet.

Konventionen är ännu inte ratificerad av Sverige och följaktligen ännu inte införd i svensk lag som ett uttryck för en nationell politik. I konventionen talas om behovet av skydd, förvaltning och planering av landskap i likhet med den holländska regeringens politik.

I vårt land tycks landsbygdens utveckling, eller ibland avveckling, likna situationen för inte så länge sedan då vi trodde att luften kunde "svälja" avgaserna och haven avfallet. Idag vet vi bättre. Dock inte vad gäller landsbygden. Denna behandlas i utvecklingsssammanhang alltjämt främst som en resurs för tätorts-expansion och för teknisk infrastruktur. I politik och planering lyser i regel frågor om landskapet och landsbygden med sin frånvaro. Därvid återspeglar de rådande värderingar, spelregler och partsförhållanden. Synen på landskap och landsbygd är ideologisk. Landsbygden och dess landskap är i Sverige en fråga för å ena sidan enskilda intressen och på å den andra, en överstatlig politik utan lokal förankring. För närvarande präglas detta landskap av ekonomiska överväganden snarare än sociala, kulturella och miljömässiga.

Viken landsbygd behöver vi?

Strategiska och helhetsorienterade överväganden om den framtida användningen av mark- och vattentillgångar samt den fysiska miljöns egenskaper är i Sverige en fråga för kommunerna. Frågan hanteras inom ramen för den obligatoriska fysiska planeringen i Översiktsplanens form. Den kommunala planeringen har fokus på tätortsutveckling och exploatering för nya områden för boende, arbete m.m. Utgångspunkten är planering för förändringar i markens användning och behovet av gemensamma anläggningar. Landsbygden karaktäriseras i regel som "område för oförändrad användning" eller "pågående markanvändning". Översiktsplaneringens koppling till den kommunala verksamhetsplaneringen och ekonomin är stark. Det rör

sig i Sverige om en planering som är till övervägande delen instrumentell, problemorienterad och som ett uttryck för en lokal utbyggnadspolitik snarare än en utvecklingspolitik. Det är i korthet en del av svårigheterna att med dagens planeringsinstrument behandla frågor om landskapets och landsbygdens utveckling.

Studenter vid Institutionen för landskapsplanering Alnarp, blivande landskapsarkitekter, har en annan syn på planering och på behovet av planering. I utbildning såväl som i projekt studerar de förutsättningarna för samlade och helhetsorienterade strategier för mångfunktionella landskap på landsbygden. Svaret på frågan om vilken landsbygd vi vill ha, är olika. Analyser av landskapets värden från estetiska, sociala, kulturella, ekologiska och ekonomiska utgångspunkter ger olika resultat. När sedan dessa läggs till grund för strategier att utveckla landskapet för boende, arbete, turism, rekreation och inte minst produktion – i förening och i mångfunktionella landskap – blir slutsatserna än mera olika. Studenternas arbete visar på behovet av lokalt förankrade strategier, planer för utveckling av landsbygden. I arbetet ingår även att föreslå med hänsyn till arbetsuppgifter och –mål, lämpliga former för medverkan av landsbygdens intressenter och demokratisk förankring. Landskapsarkitekternas kunskande visar på både behovet av och lämpligheten i en landsbygds- och landskapspolitik som medel att uppnå en hållbar social, ekonomisk och ekologisk utveckling av landsbygden. Slutsatserna från en rad projekt är att åtgärder för att tillgodose miljömålen måste ges en rumslig/fysisk dimension för sin implementering och förankring.

En annan slutsats gäller svårigheterna att se landsbygden som en resurs i ett brett utvecklingsperspektiv. Bristen på mål för landsbygdens utveckling, kunskaper, formella och institutionella hinder samt – inte minst – bredden på frågeställningar och mängden aktörer – innebär behov av ett särskilt politikområde: Sverige behöver en landsbygdspolitik.

Utökad Akademisammankomst

Trädgården som rekreation och terapi

ULRIKA STIGSDOTTER

Inst. för landskapsplanering, SLU
Alnarp

Det skall bli roligt att prata inför er särskilt när det är ett projekt som jag brinner för. Jag kan avslöja att Patrik Grahn och jag just avslutat en artikel i fredags så det är ganska aktuellt för mig detta ämne. När man skall prata om trädgårdar så är det roligt att visa bilder. Men jag fick reda på det här uppdraget i förrgår så jag har inte hunnit ta fram diabilder. Däremot skall vi gå upp till vår trädgård i stället så att vi får se den själv och uppleva den med våra egna sinnen och därför gör vi som så att jag pratar ungefär en timme och sedan promenerar vi dit. Vid trädgården kommer vi att få träffa Lena Welén Andersson som ansvarar för själva rehabiliteringsverksamheten i trädgården. Vi kommer också att få träffa Fredrik Tauchnitz som är vår trädgårdsmästare och det som är roligt är att vi kan få hålla den presentationen i vårt nya växthus som är en alldeles ny uppfinning som enligt uppfinnaren ska ha optimala odlingsförhållanden. Det ser ut som en glasigloo eller som en insekts facketögon och jag hoppas att vi hinner få upp värmen tills vi kommer dit.

Jag tänker börja med att fråga – varför behövs rehabiliteringsträdgårdar? Om vi läser tidningar idag så läser vi ganska ofta om att allt fler människor lider av stress eller stressrelaterade åkommor. Då kan man börja fundera om stress är något nytt. Vi, liksom andra, har kommit fram till att så är inte fallet. Stress har alltid funnits nära människan och kan or-

sakas av olika saker. Förr kanske det handlade mer om svält och sjukdomar och helt enkelt om att kunna överleva naturliga betingelser. Men idag har man kommit fram till att stress är det största folkhälsoproblemet för folk mellan 20 och 60 år. Det här är till stora delar helt stressrelaterade. Problemet med de här sjukdomarna är att de är mycket långvariga och svårläkta och kostar mycket pengar och det finns rykten om att den svenska välfärden står och vacklar. Då börjar folk undra om inte samhället kan göra en insats.

Tidigare när det gällde byggande (och folkhälsa) hade det att göra med att bostäderna innehöll smittsamma infektioner och trångboddheten och allmänna sanitära problem. Idag kan man väl säga att ett problem är att folk inte längre kommer ut i grönskan. Då är frågan som sådan – hur kan naturen minska stress? Det finns många olika forskningsdiscipliner som arbetar med stress och om man försöker sammanfatta vad de säger så ser det ut så här nämligen att man dämpa stress med hjälp av att man motionerar mer och sedan har grönskan i sig en slags återhämtande inverkan. Hade vi pratat med miljöpsykologerna i Lund hade de sagt att det var ljuset som påverkar din hormonbalans, din vitaminstatus osv. De menar att dagsljuset är det absolut viktigaste mer än att vara utomhus. Sedan finns det några som säger att trädgårdar framför allt är det enda ställe där alla sinnen kan

aktiveras och då talar vi inte bara om syn, smak och hörsel utan även om de här lite nyare sinnena, temperatsinnet t.ex. när man lägger handen på en bergvägg så känner man värmen eller balanssinnet en knagglig stig. Då tränar vi balansen att hålla oss uppe. När Patrik Grahn och jag arbetar med dessa frågor, dvs. relationen mellan stress och utemiljö, tror vi på alla de här sakerna. Vi tror också att de samverkar och vi tror att det kan bli tal om synergieffekter. Med det menar vi att alla de här effekterna gynnar varandra och därigenom får vi en stressreduktion som blir mer djupgående. Då menar vi att trädgården är ett mycket användbart medel för att skapa lugn från stressen.

Stressen är ett problem och det har lett till att det har skapats en ny avdelning inom arkitekturen som heter Health & Design. Det handlar om att både husarkitekter, inredningsarkitekter och landskapsarkitekter ser att det finns bra och det finns dåliga miljöer. Det finns miljöer som kan inverka positivt på din hälsa, och miljöer som faktiskt kan inverka rent skadligt på din hälsa. När det gäller landskapsarkitekturen så talar man där om olika saker. Det är lite blandat på engelska och svenska och det är för att det är så pass nytt. Health & Design heter det även på svenska. När man talar om trädgårdar som generellt på något sätt skall kunna påverka besökarens hälsa positivt så kan man höra de här namnen healing gardens, restorative gardens, terapi-trädgårdar, rehabiliteringsträdgårdar, sinnenas trädgårdar, sjukhusträdgårdar. Vad skall man säga egentligen? Vilket skall vi hålla oss till? Var sjukdom kräver egentligen sin egen trädgård. Det finns speciella trädgårdar för dementa, för Alzheimerpatienter, men om vi generellt bara säger att det vi skall prata om idag är trädgårdar som på något sätt gör att människan som vistas i trädgården själv upplever att han eller hon mår bättre då är vi på rätt nivå. Men då kommer en fråga om en trädgård kan vara något annat än helande. Ligger det inte i själva begreppet trädgård att

det skall vara en plats där man mår bra. Om vi tar en liten tillbakablick så vet vi att myterna över hela världen talar om trädgården som ett stycke avgränsad mark och i denna avgränsade lilla plats finner vi skydd, tröst och lindring. Ni känner säkert till Gilgamesh eposet världens äldsta bevarade epos. Det handlar om hjältekingen Gilgamesh och han har en vän, en slags naturmänniska som heter Enkido. Forskare har lyckats tolka den här skriften (skriven på kilskrift) och vi kan idag läsa att Enkido dör och Gilgamesh sörjer honom. Då beger han sig till en trädgård där han försöker hitta någon slags kraft att gå vidare i livet. Det är världens äldsta epos. Det är också en första beskrivning av en helande trädgård.

Jag tycker också att det är intressant att alla trädgårdar inte är helande. Det finns exempel från USA på trädgårdar som har direkt negativ inverkan på patienterna. Det beror på att den är utformad på fel sätt. Designen har visat sig vara fel. Man bedömer sin miljö utifrån den situation man är i. Det som vi kanske ser som vackert, modernt eller tufft det tolkar patienter utifrån sin situation. Det fanns en trädgård i USA som heter The Bird Garden som var en atriumträdgård vid en cancerklinik. Trädgården bestod av fågelburar, vilka hölls upp av en skulptur formad av händer. I burarna satt stora artificiella fåglar med spetsiga näbbar. Patienterna tolkade händerna som döden som kom upp från jorden och näbbarna tolkade många som injektionsnålar, vilket fick hjärtverksamheten att öka när de gick förbi trädgården. Den trädgården finns inte längre idag.

Jag skall visa lite hur man kan definiera trädgård lite mer i detalj. Så här ser vi på trädgårdar. Framför allt ser vi trädgården som ett rum och jag tror att det är otroligt viktigt att man har ett avgränsat rum när man talar om trädgård eftersom man avgränsar den med hjälp av buskar, murar eller trädrader. Vi talar i samma termer som en husarkitekt; vi talar alltså om väggar och tak. Vad vi också vill

poängtera är att trädgården är ett uttryck för det levande. Det material som vi i västerländsk stil jobbar med är det levande materialet. Vi har sett på resor bl.a. i USA där växter knappt finns, utan de bygger upp trädgårdar i betong, tegel osv. och då tror vi att man är lite fel. Oftast gör de så för att patienterna kan ha stora infektionsrisker, ex. cancerpatienter som genomgår strålbehandling får inte vara så nära jord eftersom det finns bakterier i jorden. Jag var för något år sedan på en konferens i New York, då visade det sig att i publiken fanns det fullt med folk som led eller hade lidit av cancer och de blev mycket upprörda när läkarna propagerade mot jord i trädgårdarna och de menade på att den risken är inte så farlig som man tror. Det här med att ha växtligheter i trädgården ger också känsla av trygghet, hopp och känsla för livet.

Det finns olika teorier om varför trädgårdar kan vara helande. Den första punkten The Healing Garden skolan menar att hälsoväxterna kan härledas till upplevelserna av trädgårdsrummet i sig och dess utformning och innehåll. Det har sitt ursprung från en amerikan som heter Roger Ulrich som många säkert har hört talas om. Han blev otroligt känd 1984 då han fick in en liten artikel i Science där han kunde visa på att vårdtiderna på sjukhus blev kortare om man fick utsikt över en liten trädgård än om man hade utsikt över en tegelvägg. Det satte igång en hel process. Han menar att hälsoeffekterna beror på påverkan av emotionella centra i hjärnans innersta system, orsakade av miljön, framför allt naturen. Han menar att människan är skapt att leva i naturen. Han brukar hänvisa till att vi har ungefär samma genuppsättning som stenåldersmänniskan som tillbringade hela sin dag i naturen. I naturen menar Roger Ulrich att där kan vi lita på våra reflexer. Han brukar hänvisa till barnen som reagerar på mörker, höjder utan att ha någon erfarenhet av att det kan vara farligt. Däremot menar han att i staden där kan vi inte lita på våra reflexer utan där måste vi använda vårt logiska

tänkande och det gör att vi blir trötta. Han och en forskare vid namn Coss talar också om att människan har ett slags känsla för landskap som är bra för oss, som vi har största preferens för. De har undersökt folk från olika världsdelar och med olika socioekonomiska bakgrunder och funnit att de flesta människor har en preferens för ett savannliknande landskap med lite vatten, några höga träd för tillflykt och öppenhet som ger utsikt. Ulrich har gjort många experiment just med bilder och bilder som då liknar savann. Han menar att pulsen blir jämnare och blodtrycket normaliseras. Den här teorin är framför allt utförd i laboratorier.

Till den här Healing Garden skolan finns också en annan grund baserad på Steven och Rachel Kaplans forskning. De menar att vi har två typer av uppmärksamhet. Hela tiden får vi in massor av information av vår miljö och de har räknat ut att var sekund får jag information om min miljö. Cirka 11 miljoner informationsbitar når mig per sekund. Då förstår man att allt det här kan jag inte ta till mig utan jag måste sälla. I mitt högre medvetandecentra kan jag bara bearbeta mellan 8 och 15 av de här 11 miljoner informationsbitarna. Det betyder att jag behöver en slags koncentration att ta bort det som är oviktigt och den kraften är begränsad och den är tröttande. Däremot menar de att när jag går i naturen så har jag en annan uppmärksamhet, den spontana uppmärksamheten. När jag hör en koltrast i lövhögen eller ser något som glimmar i vattnet då använder jag den spontana uppmärksamheten som inte kräver energi utan tvärt om kan leda till någon slags glädje och fascination. Det är en teori som har sin grund i 1800-talet som de har tagit upp och utvecklat. Det finns också en del människor som menar att naturen och trädgården ställer krav som på ett mjukt sätt kan placera personens egen förmåga åt något håll. Det bygger egentligen på en slags teori om att relationen med omgivningen är ansträngande. Den värsta relationen är mellan människor och den absolut

enklaste relationen är mellan människa och ett dött objekt typ en sten. Sedan har de en slags kedja över hur man går från den enklaste relationen till den mest jobbiga. Däremellan hittar vi relationer mellan människa och växt, människa och djur.

Nu skall vi gå över till skola nummer två. Det här är någonting som man möter mycket i USA. Här handlar det om aktivitet. Vi är i en trädgård men vad gör vi där? Jo vi håller på med trädgårdsodling och det har sin grund i att människan är gjord för att arbeta och om vi använder kropp och hjärna till lustfyllda och meningsfyllda uppgifter så får vi en slags belöning en slags "flow" där allting går lätt. Man behöver inte anstränga sig. Det menar de som tillhör den här skolan, att det är ganska lätt uppnå i en sådan här trädgård. De som förespråkar detta är framför allt arbets-terapeuter.

Den sista kognitiva skolan är en slags skola som de flesta forskningsdiscipliner ansluter sig till. Trädgården med dess former och färger kan ge oss en mer positiv syn på oss själva. Det är de grunderna som finns.

Vad som händer i USA är mycket angående Community Gardens, en slags integrations-trädgård. De håller på att växa till en stor rörelse, vilket också sker i t.ex. England. Men i Sverige är det inget större intresse för denna form. Vad vi håller på med rätt mycket är dagisgårdar och skolgårdar och vi har två stora forskningsprojekt inom det området. Men då är det inte direkt att barnen skall odla själva utan man skall ge dem en miljö som kan stimulera dem.

Jag tänkte gå över och berätta vem vi är som jobbar i vår rehabiliteringsträdgård. Vi har två team. Ett behandlingsteam och ett forskningsteam och de som kommer till oss de lider framför allt av olika utmattnings-depressioner och kronisk värk. De som tar hand om de här patienterna är bl.a. två trädgårdsterapeuter och en av dem har vi importerat från England och den andra har vi skickat till England för att utbilda sig. Trädgårds-

terapi har funnits i England sedan andra världskriget och utvecklats på volontärbasis. Vi har även en landskapsarkitekt som är trädgårdsmästare. Vi har en sjukgymnast, en antroposofisk läkepedagog som tillika är landskapsingenjör och vi har vår psykoterapeut som kommer en gång i veckan. Det är vårt team i trädgården och de tillhör samma institution som landskapsplanering. Patienterna får betala för sin rehabilitering hos oss, så på sikt skall det bli självförsörjande. Det är lite problem med det. Vi talar om att SLU Holdings ev. skall ta över det på sikt. Men det är det här gänget som tar emot patienterna och det är kanske viktigt att poängtera att vi kallar inte patienterna patienter utan deltagare för att visa på att nu har ni lämnat sjukhuset. De är färdigbehandlade och står inför ett val om de skall bli sjukpensionärer eller gå ut i arbetslivet igen. Då kommer de till oss och idag är det avslutning på den andra gruppen, så när vi kommer ut i trädgården får vi röra oss försiktigt på framsidan för vi har stängda grindar när deltagarna är där. Men de är förberedda.

Här har vi vårt forskningsteam. Vi har lyckats få ihop både seniorforskare och doktorander, arbetsterapeuter, psykiatriker och rehabiliteringsläkare och en miljöpsykolog som är doktorand hos oss. De här forskarna kommer att jobba mycket nära varandra. Landskapsarkitekterna kommer framför allt att kolla hur designen fungerar genom att samtala och intervjua deltagarna. De medicinska forskarna kommer att utföra olika test på personer där de kommer att mäta kortison bl.a. stresshormon, blodtryck ute i fält och naturligtvis intervjuer. Vi kommer på sikt att ha en referensgrupp också som består av så lika grupp som möjligt som den som är hos oss, och som också uttalat ett intresse att få sin rehabilitering i trädgården men istället får en mer traditionell rehabilitering.

Jag skall visa lite hur vi har lagt upp uppbyggnaden av trädgården. Det här är det som har styrt oss när vi har ritat trädgården. Num-

mer ett är brukarnas behov, dvs. de som kommer till vår trädgård. När de kom till oss var de mycket sämre än vi trodde. De lider av utmattningsdepressioner eller kronisk värk och för många av de här människorna är det fullt tillräckligt att ta sig till Alnarp. Att förvänta sig att de skall utföra några tyngre trädgårdsysslor kan man inte begära. De orkar ta sig till Alnarp och ta fram en vilstol den här första gruppen med deltagare. De är otroligt svaga. Vad som är gemensamt för just folk med utmattningsdepressioner med kronisk värk är att de är hyperkänsliga. Den minsta lilla press vi lägger på dem kan ge extrema bakslag och att sköta en trädgård och sätta krav är för mycket just nu. Men de får förlängd tid och till sist kan de bli allt bättre.

När det gäller forskningsstudiernas krav på utformningen ser det ut så här. Det är viktigt att det finns någon slags balans mellan att bara få lov att vara i en trädgård utan krav och att arbeta med en trädgårdsutveckling. Det betyder att vi anammar främst de här två skolorna som heter den kognitiva skolan och Healing Gardenskolan. Det betyder också att vår trädgård blir uppdelad i två huvuddelar, en mer restaurativ trädgård, som är mer vild, skoglig och en annan som mer odlad. Det är två helt olika former.

Sedan har vi något som vi kallar besökarens psykiska kraft. Våra besökare är mycket sköra och vi vet också att tidigare många av dem har haft ledande toppositioner men har nu landat i någon slags "intettillvaro". Jag skall visa det med hjälp av en pyramid. Ni kanske har sett den. Det är Patrik Grahns pyramid och det här är vad vi förväntar oss att våra deltagare kan orka med. De flesta av oss befinner sig i basen av den här triangeln dvs. att för dem är det fullt tillräckligt att ta sig till trädgården och bara vara för sig själv. Det har inga andra behov. Vi kallar det för ett inåtriktat engagemang, engagemang just för att något händer men det händer bara inom dem själva. Sedan har vi lite högre upp det som vi kallar för emotionellt deltagande. Det betyder

att då är man lite starkare och man kan t.o.m. titta på folk som gör något men man vill inte själv delta. Sedan har vi aktivt deltagande och det betyder att man kan tänka sig att jobba tillsammans, plocka frukt, räfsa, tillaga någon mat och högst upp i toppen har vi det utåtriktade engagemanget och det är de som är starka. De som kommer till oss har flera varit i toppen men trillat ner i botten och under en dag kan de också pendla upp och ner. Det betyder att det måste utvecklas rum i trädgården dit de kan få lov att gå för att kunna befinna sig på triangelns olika nivåer. Just nu bestäms det av Region Skånes rehabiliterare Svante Larsson i Simrishamn. Han skickar deltagare till oss efter att de själva utvecklat önskan att komma till oss.

Jag pratade också om att trädgården kommer att få olika rum och olika karaktärer. Det bygger på en forskning som vi bedrivit tidigare när vi jämförde hur många grönområden och parker det finns i ett urval av svenska städer, men hur få som verkligen besöks. Vi undrade varför man använder bara vissa parker och inte andra. Då kommer vi fram till att det finns olika karaktärer och ju fler karaktärer det finns i en trädgård eller i en park ju mer attraktiva är de. Vissa av de här karaktärerna är mer lämpade för folk som är svårt stressade. Rofyllt är en karaktär som är mycket uppskattad bland svårt stressade människor. Vi fick fram de här karaktärerna genom att intervjua folk och folk som gjorde dagboksanteckningar, ritade och fotograferade. Men rofyllighet, vild och artrik är de tre karaktärer som framför allt en svårt stressad människa efterfrågar. De efterfrågar sällan saker som kultur. Det blev jag lite förvånad över. Att känna det historiska arvet är tydligen inte alltid är så viktigt. Alla de här åtta karaktärerna skall vi bygga upp i vår trädgård. Det tar tid att bygga upp sådana här saker. Att bygga upp karaktären rymd. Rymd är beskrivet som ett rum, en vilsam känsla av att komma in i en annan värld. Trädgård tar tid att anlägga och trädgård är en ständigt pågående

process. Den förändras och vi är bara precis i första anläggningskedet.

Den sista punkten jag vill nämna är tillgängligheten. Vi kommer att jobba med att göra trädgården tillgänglig för alla. "Tillgänglighet för alla – eller Design för alla, är ett projekt som jag är med i. Lärare från samtliga designhögskolor är med. Det går ut på att göra produkter och miljöer tillgängliga för alla, oavsett funktionsmässig ålder eller kognitiv förmåga. Så vi försöker att göra det så man kan ta sig fram med rullstol, underlätta orientering och möjlighet att kunna käppa sig fram. Vi har t.o.m. fått en doktorandtjänst på det.

Ett annat grundläggande krav är trädgårdens geografiska och historiska sammanhang. Vi har fått ett område på Alnarp där det har odlats frukt och bär i 75 år och naturligtvis tar vi vara på det och där fanns gamla fruktlador

på vårt område som vi har behållit och renoverat och försöker bygga upp en slags speciell karaktär med faluröda hus med vita knutar. Så vi bygger vidare på en tradition som redan finns här. Här ser ni en enkel illustration över hur trädgården ser ut idag. Genom trädgårdens entré passerar samtlig personal och alla deltagare, därmed måste det vara ett rum som alla klarar av, dvs. ett kravlöst rum.

Vi skall bygga upp en naturlig skog odling med sju olika lager. Man bygger upp gläntor med solsken. Trädgården är också avgränsad med ett häcksystem som finns på Alnarp. Vi har inte fällt ett enda träd och vi tar inte bort någonting utan vi behåller allt som finns och bara bygger på. Idag använder vi inte bara denna trädgård utan vi använder hela Alnarpsparken och alla fälten ner mot havet. Djur kommer också ingå i forskningen.

Deltagarlista

HEDERSLEDAMOT

Curman Johan

LEDAMÖTER

Andersson Stig
Andersson Thorsten
Arnell Sven
Bennet Bengt
Bucht Eivor
Elfström Åsa
Erlansson Sverker
Friberg Per
Gustafsson Bengt
Gyllenkrok Nils
Göransson Gert
Hagberg Arne
Henriksson Rolf
Hjalmarsson Bo
Ihse Margareta

Johansson Stig
Ingelög Torleif
Jonsson Yngve
Kalrsson Ann-Britt
Kuylenstjerna Göran
Larsson Lars Olof
Lilliehöök Lennart
von Malmberg Göran
Mattsson Jan O.
Nilsson Anders
Nilsson Torsten
Ohlsson Nils
Ohlson Ragnar
Persson Sigurd
Ramel Otto

Remvig Stig
Renborg Ulf *
Rättzén Bengt
Skarp Sven-Uno
Svensson Gunnar
Tidala Sven

KANSLI

Nilsson Bruno
Alriksson Agnetha
Eriksson Tord
Blessersholt Keiko

INBJUDNA GÄSTER

Amcoff Jan *, Inst. för Framtidsstudier, Stockholm
Berndtsson Leif, Agronom, Varekil
Brun, Magne, Professor, hedersdoktor, SLU
Enochsson Pia, Generaldirektör, Glesbygdsverket, Östersund
Gustavsson Roland, Professor, SLU Alnarp
Hörstadius Gunnar, Kansliråd, Jordbruksdepartementet, Stockholm
Lindstrand Nils, Redaktör, Nisseskrivare, Stockholm
Nilsson Olle, Lantbruksdirektör, Länsstyrelsen, Växjö
Nählinger Lars, Agronom, Skurup
Ottosson Lennart, Professor, SLU Alnarp
Reiter Ole *, Arkitekt, SLU Alnarp
Stigsdotter Ulrika *, SLU Alnarp
Wallenhammar Ann-Charlotte, Örebro läns hushållningssällskap, Örebro

Förteckning över tidigare utgivna nummer

År 2001; Årgång 140

- Nr 1 Sälen – resurs eller problem
- Nr 2 Skogliga konsekvensanalyser 1999
- Nr 3 Framtida möjligheter till ökat utnyttjande av naturresurser
- Nr 4 Verksamhetsberättelse 2000 Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
- Nr 5 Landskapet: restprodukt eller medvetet skapat?
- Nr 6 Ecologically Improved Agriculture – Strategy for Sustainability
- Nr 7 Sverige i det europeiska samarbetet
- Nr 8 Bekämpningsmedel i vatten – vad vet vi om förekomst och effekter?
- Nr 9 Odlingsystem, växtnäring och markbördighet – 18 års resultat från en tidigare ej uppgödslad jord
- Nr 10 Svenska fiskets framtid och samhällsnytta
- Nr 11 Vem sätter värde på den svenska skogen? – Trämekanisk framsyn
- Nr 12 Nutrition och folkhälsa i EU-perspektiv OCH Miljöpåverkan och framtidens matvanor OCH Framtidens mat i framtidens kök
- Nr 13 Konkurrenskraftig virkesförsörjning– ett kraftprov för skogsteknologin!
- Nr 14 Fritidsodlingens och stadsgrönskans samhällsnytta
- Nr 15 Debatt – Hur kan marknad och miljö förenas? Exemplet spannmålsproduktion

År 2002; Årgång 141

- Nr 1 Genteknik – en skymf mot Gud eller nya möjligheter för mänskligheten?
- Nr 2 Genmodifierade grödor. Varför? Varför inte? – Genetically Modified Crops. Why? Why Not?
- Nr 3 Skogsfrågor i ”Konventionen om biologisk mångfald”
- Nr 4 Mindre kväveförluster i foderodling, foderomvandling och gödselhantering!
- Nr 5 Bondens nya uppdrag OCH Shaping U.S. Agricultural Policy
- Nr 6 Verksamhetsberättelse 2001
- Nr 7 Sustainable forestry to protect water quality and aquatic biodiversity
- Nr 8 Foder – en viktig länk i livsmedelskedjan!
- Nr 9 Fortbildning för landsbygdsutvecklare
- Nr 10 Hållbart jordbruk – kunskapssammanställning och försök till syntes
- Nr 11 Närproducerad mat. Miljövänlig? Affärsmässig? Djurvänlig?
- Nr 12 Nya kunskaper inom bioteknik och genetik för nya tillämpningar på husdjur SAMT Fria Varuströmmar – konflikt med djur- och folkhälsa? Vilka möjliga utvägar finns? SAMT Exempel på verksamhet inom Jordbruksverket
- Nr 13 Bland skärgårdsgubbar och abborrar på Möja
- Nr 14 EU och EMU – broms eller draghjälp för skogen?
- Nr 15 Hur kan skogsbruk och kulturmiljövård förenas?
- Nr 16 Vilket kött äter vi om 10 år? Rött, vitt, svenskt, importerat? Vi får det samhälle vi äter oss till!
- Nr 17 Avsättning av skogsmark

År 2003; Årgång 142

- Nr 1 Det sydsvenska landskapet, framtidsvisioner och framtidsutsikter SAMT Idéer för framtidens skogslandskap
- Nr 2 Viltets positiva värden
- Nr 3 Inför toppmötet i Johannesburg
- Nr 4 Kapital för landsbygdsföretagare
- Nr 5 Kompetensförsörjningen i svenskt jordbruk
- Nr 6 Fiskets miljöeffekter – kan vi nå miljömålen?
- Nr 7 Verksamhetsberättelse 2002
- Nr 8 De glesta strukturerna i den globala ekonomin – kunskapsläge och forskningsbehov
- Nr 9 Tro och vetande om husdjurens välfärd (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 10 Svenska satsningar på ökad träanvändning (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 11 Kapital för landsbygdsföretagare (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 12 Feminisering av Moder natur? Östrogen i naturen och i livsmedel
- Nr 13 Crop and Forest Biotechnology for the Future
- Nr 14 Landskap och vindkraft – i medvind eller motvind (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 15 Lantbrukskooperationen – Hållbar företagsidé eller historisk parentes
- Nr 16 Utvecklingen i Polen
- Nr 17 Mid Term Review Vad händer i Sverige när EU ändrar jordbrukspolitik?
- Nr 18 Soil and surface water acidification in theory and practice
- Nr 19 Skogsindustrins råvaruförsörjningskedja – pågående utveckling och utblickar mot andra branscher
- Nr 20 CAP och folkhälsan
- Nr 21 Vilda djur i stadsmiljö – Tillgång eller problem? –
- Nr 22 Översvämningar och deras orsaker
- Nr 23 Sötvattnenfisk – Framtidens resurs (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 24 Mat med mervärden – Goda affärer (Enbart publicerad på www.ksla.se)
- Nr 25 Hur planeras boendet på landsbygden? OCH Trädgården som rekreation och terapi (Enbart publicerad på www.ksla.se)

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens Tidskrift (KSLAT) har, under olika namn, utkommit sedan 1813, då akademien grundades. Från och med 1994 utges KSLAT som en nummerad serie av skrifter (15–20 häften/år) med egna titlar. Innehållet består huvudsakligen av dokumentering från akademiens sammankomster och seminarier – även debattnummer förekommer – och speglar akademiens verksamhetsområde; de areella näringarna och till dessa knutna verksamheter.

Prenumerationspris 350 kr/år.

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Drottninggatan 95 B, Box 6806, 113 86 Stockholm
Tel 08-54 54 77 00, Fax 08-54 54 77 10, Postgiro 18 32 80 - 7